



VAIDA ASAKAVIČIŪTĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

CARLO GUSTAVO JUNGO MENINĖS KŪRYBOS INTERPRETACIJA

The Interpretation of Carl Gustav Jung's Creative Work

SUMMARY

In the article peculiar Carl Gustav Jung's approach towards the artist, his artistic potential, the role of unconsciousness in the process of creative work, the nature of the work of art as well as basic psychoanalytical principles of the interpretation of the work of art, formulated by the founder of "analytical psychology", are analyzed. The novelty and actuality of Jung's psychoanalytical rules are revealed; the relation of his concept of creative work with the concepts of the supporters of non-classical philosophy tradition and Sigmund Freud, the initiator of psycho-analysis, is concisely exposed.

The main attention is paid to the originality of Jung's methodological rules of the analysis of art, discussion of the role of collective unconscious in the process of creative work, attitude towards the artistic subject as the theory of a forerunner and as a refresher of archetypes. In the end of the article the author concisely discusses the meaning of art and work of art both to its author and the consumer of art.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas savitas Carlo Gustavo Jungo požiūris į menininką, jo kūrybinį potencialą, sąžmonės vaidmenį meninės kūrybos procese, meno kūrinio prigimtį, analizuojami pagrindiniai „analitinės psichologijos“ pradininko suformuoti psichoanalitiniai meno kūrinio interpretacijos principai. Atskleidžiamas Jungo psichoanalitinių nuostatų naujumas ir aktualumas, glaustai išryškintas jo meninės kūrybos koncepcijos santykis su neklasikinės meno filosofijos tradicijos šalininkų ir psichoanalizės pradininko Sigmundo Freudo koncepcijomis. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į Jungo meno analizės metodologinių nuostatų savitumą, kolektyvinės sąžmonės vaidmens meninės kūrybos procese aptarimą, požiūrio į meninės kūrybos subjekto, kaip pranašo ir archetipų gaivintojo, teoriją. Straipsnio pabaigoje autorė glaustai aptaria meno ir meninio kūrinio reikšmę jo autoriui ir meno vartotojui.

RAKTAŽODŽIAI: Jungas, analitinė psichologija, meno filosofija, *archetipas*, *kolektyvinė sąžmonė*.

KEY WORDS: Jung, analytical psychology, art philosophy, *archetype*, *collective unconscious*.

„Kūrinys pats diktuoja formą ir tarsi vedžioja menininko ranką. Autoriaus sąmonę užplūsta niekada ketinimuose nebrandintų ir valios pastangomis nešauktų minčių srautas. <..> autorius nuolankiai paklūsta šiam, tarsi svetimam impulsui, jausdamas, kokia stipri yra aukščiau jo išskylanti kūrinio jėga.“

Carlas Gustavas Jungas

Meninės kūrybos fenomeno paslaptys, menininko kūrybinio potencialo, meninės kūrybos ištakų, meno kūrinio gimimo proceso problemos, meno reikšmė autoriui ir kitiems jį suvokiantiems žmonėms – šie ir daugelis kitų meno filosofijos bei meninės kūrybos procesų psichologijos klausimų neabejotinai yra aktualūs daugeliui praeities ir nūdienos mąstytojų. XIX ir XX a. sandūroje susiformavusi ir perėmusi kai kuriuos neklasikinės mąstymo tradicijos aspektus, susijusius su sąmonės pasauliu bei biologinių motyvų vaidmens sureikšminimu, psichoanalizės teorija stipriai paveikė estetikos, meno filosofijos, meno psichologijos, meninės kūrybos procesų psichologijos ir daugybės kitų menotyrines problemas tyrinėjančių disciplinų raidą. Ji akivaizdžiai praturtino mūsų supratimą apie prigimtines kūrybos ištakas, atvėrė iki tol menkai pažįstamas sąmonės pasaulio gelmes, atskleidė biologinių motyvų vaidmenį žmogaus gyvenime ir kūryboje. Vakarų humanistikos istorijoje Sigmundas Freudas ir jo talentingiausias mokinys Carlas Gustavas Jungas padarė didžiausią poveikį psichoanalitinių meno analizės metodų įsigalėjimui. Abu šie mąstytojai, remdamiesi skirtingomis metodologinėmis nuostatomis, gvildena aktualias užslėptų menininko sąmonės pasaulio mechanizmų, emocijų ir išgyvenimų prob-

lemas, siekia apibrėžti ir paaiškinti sudėtingą žmogaus sąmonės ir sąmonės sąrangą.

Vienas svarbiausių leitmotyvų, siejantis šių mąstytojų meno filosofijos koncepcijas, yra *nesąmoningo prado (pasąmonės) poveikio sureikšminimas kiekvieno žmogaus gyvenime, kūryboje, vadinasi, ir meninėje veikloje*. Jungas šalia *freudiškosios sąmonės* įtraukdamas *kolektyvinę sąmonę* ir archetipinius simbolius gerokai praplečia mūsų žinias apie sudėtingą sąmonės pasaulį. Daugelio interpretatorių ir kritikų nuomone, būtent *kolektyvinės sąmonės* idėja yra bene revoliucingiausia XX a. psichoanalizės šalininkų ir humanistikos diskursą įvestų idėjų, kurios pasekmės ir potencialios įtakos laukas, tenka pripažinti, nepaisant išorinio šurmulio aplink ją, iki šiol dar nėra tinkamai įvertintas. Šios ir daugelio kitų Freudo ir Jungo idėjų įtaką patyrė ne tik psichoanalitikai, kultūros tyrinėtojai, ypač komparatyvistinės kultūrologijos šalininkai, sociologai, meno filosofai, estetikai, menotyrininkai, medikai, literatūros tyrinėtojai, bet ir modernizmo korifėjai Franzas Kafka, Marselis Proustas, André Bretonas, Tristanas Tzara, Maxas Ernstas, Paulis Klee, Salvadoras Dali ir daugelis kitų avangardinio meno šalininkų. Lietuvoje Jungo psichoanalitines meno filosofijos pažiūras įvairiais aspektais aptarė Antanas Andrijauskas, Leonarda Jekentaitė, Bronius Kuz-

mickas, Stanislovas Mostauskis, Audrius Beinorius ir kiti.

Šio straipsnio tikslas – aptarti tik kai kurias autorės požiūriu aktualesnes Jungo psichoanalitinės meno filosofijos ir meninės kūrybos procesų psichologijos

problemas. Pirmiausia – atskleisti pagrindinius jungiškos koncepcijos menininės kūrybos subjekto bei meno kūrinio interpretacijos aspektus bei glaustai nužymėti esmines sąsajas su Freudo psichoanalitine meno kūrinio interpretacija.

MENO ANALIZĖS METODAS JUNGO PSICHOANALITINĖJE KONCEPCIJOJE

Jungas, nors daugelis jo kertinių meno filosofijos idėjų buvo susijusios su psichoanalitiniu Freudo mokymu, sukūrė savąjį unikalų tiesiogiai su pamatinėmis jo „analitinės psichologijos“ nuostatomis susijusį menininko psichinės struktūros ir *meno analizės metodą*, kuriame savitai susiliejo romantikų, neklasikinės filosofijos šalininkų (Arthuras Schopenhaueris, Friedrichas Nietzsche, Eduardas von Hartmannas), Lucieno Lévi-Brühlio bei iš Rytų mąstymo tradicijų perimtos idėjos. Anot Valerijaus Leibino, Jungas netgi kur kas labiau nei jo pirmtakas Freudas buvo susipažinęs su Vakarų filosofija, nekalbant apie jo išskirtinį dėmesį Rytų filosofijai, ypač daoizmui, budizmui bei įvairioms Tibete susiformavusioms idėjoms. Pats Jungas prisipažino, jog jaunystėje jis taip buvo susižavėjęs filosofinėmis idėjomis, kad ilgą laiką negalėjęs nuspręsti, kuriai sričiai suteikti prioritetą – filosofijai ar medicinai. Netgi po to, kai buvo pasirinkta medicina, jis neprarado susidomėjimo filosofija, ypač Platonu, Kantu, Schopenhaueriu, Hartmannu bei Nietzsche¹. Tikriausiai iš šio susidomėjimo Rytų ir Vakarų mąstymo bei psichologijos tradicijų lyginamaisiais tyrimais ir susiforma-

vo Jungo komparatyvistinės nuostatos, taip pat jo „analitinės psichologijos“ koncepcijos universalumas bei metafizinio prado kaip *kolektyvinės sąmonės* idėja (analogiška Platono *amžinosios idėjos* ar Schopenhauerio *pasaulinės valios idėjai*).

Abiejų psichoanalizės šalininkų metodologinių nuostatų analizė parodo, jog tiek Freudas, tiek Jungas savuoju psichoanalitiniu mokymu oponuoja Vakaruose nuo Apšvietos laikų viešpataujanti ir XIX a. itin sustiprėjusiai racionalistinei meno filosofijos tradicijai. Kita vertus, kaip taikliai pastebi Erichas Frommas, Freudo psichoanalitinė kūryba pasižymi gana šališka ir vienpusiška skrupulinga moksline analize ir konstruktyvios sistemos paieška. „Mano racionalistinė prigimtis priešinasi tam, kad aš būčiau veikiamas meno kūrinio ir nesuprasčiau, kodėl aš veikiamas ir kas mane veikia“² – rašo Freudas. Pažymėtina, jog iš nuslopintų instinktų sąmonės pasaulio iškylančiam meno kūrinui Freudas linkęs pritaikyti racionalią analizę, taip pratęsdamas pozityvistinį požiūrį į meną (kai meno kūrinio tyrinėjimui pritaikomi gamtos mokslų metodai, pabrėžiami tam tikri egzistuojantys priežastingumo ryšiai).

Kyla klausimas: ar racionalius principus galima būtų išskirti jo sekėjo Jungo psichoanalitinėje meno kūrinio interpretacijoje? Skirtingai nei Freudas, kuris iracionalųjį pašamonės pradą analizuoja remdamasis daugiau apibrėžtais racionalistiniais moksliniais kriterijais, Jungas peržengia mokslo ribas ir persikelia į metafizinę erdvę. „Racionalistinis ribotumas gimdo atsitiktinumą ir beprasmybės jausmą, – rašo Jungas, – o šis jausmas trukdo mums gyventi daugiaprasmi gyvenimą, būtiną egzistencijos pilnatvei“³. Tad nors greta XIX a. tradicinių mokslinių teorijų froidizmas gali pasirodyti tik kaip intelektualinė avantiūra, vis dėlto šalia Jungo mokymo jis atrodo grėsmingas, tačiau garbingas racionalizmas.⁴

Tačiau Jungas kategoriškai nepaneigia savo pirmtako požiūrio į meną ir pripažįsta, jog Freudą pradėta psichologijos kryptis atvėrė literatūros, meno ir kultūros istorikams iki šiol neregėtas galimybes *susieti individualios meninės kūrybos bruožus su intymiais asmeniniais menininko išgyvenimais*. Visgi, Jungo nuomone, Freudas apsiriboja tik individualios psichikos rėmais, todėl tos sąvokos ir sistemos, kuriomis jis apibrėžia psichinius išgyvenimus ir meninius kūrybos procesus, yra gana siauros ir vienprasmės, ignoruojančios diferenciacijos ir įvairovės galimybę. Skirtingai nei Freudas, Jungas analizuodamas menininko meninės kūrybos procesą ir patį meno kūrinį, atsiriboja nuo „pozityvistinės“ Freudą pradėtos medicininės psichologijos krypties, kurioje plėtojamas psichologinis meninės kūrybos autoriaus supratimas. Kaip teigia Andrijauskas, „menas Jungui pirmiausia yra filosofijos, o ne psicholo-

gijos pažinimo objektas, nes meninės kūrybos prigimtis yra transcendentinė problema, kurios psichologija negali išspręsti ir aprašyti“⁵. Vadinasi, pasak Jungo, meno kūrinio negalima aiškinti remiantis tik menininko asmenybės psichologija. Meno kūrinys psichoanalitiku yra kažkas „antžmogiško“: jis yra „ištišas ir vientisas pasaulis, egzistuojantis *anapus žmogiško, per daug žmogiško* netobulumo ir silpnybių, *anapus migrenos ir smegenų ląstelių atrofijos*“⁶.

Nužymėjęs iš esmės naują menininko ir meno kūrinio santykių aspektą ir sukritikuodamas Freudą perdėm psichologinį požiūrį į meną, Jungas pasuka skirtingu keliu ir akcentuoja meno autonomiškumą. Kitaip tariant, meninė kūryba Jungo analitinėje psichologijoje, būdama virš bet kokios analizės, tampa ne psichologinio, o estetinio nagrinėjimo objektu. „Remdamasis asmenine patirtimi, – rašo Jungas, – turiu pasakyti, kad gydytojui, žvelgiančiam į meno kūrinį, nėra lengva nusiimti profesijos akinius ir pamiršti biologinį kauzališkumą. Kita vertus, aš įsitikinau, kad biologiškai orientuota psichologija, jei būtų tinkama analizuoti vidutinį žmogų, jokių būtų netaikytina meno kūriniumi ir, vadinasi, žmogui kaip kūrėjui“⁷. Psichologija, vengianti filosofinės estetikos nuostatos, susiaurina išgyvenimų ir savo matymo akiratį. Todėl *froidiška psichologija*, kuri nepaliekia vietos estetikai, Jungo požiūriu, tinka tik neurotinei būsenai aiškinti (neurotinės būsenos psichologija), nes nuplėšia „*nuo meno kūrinio švytintį meniškumo šydą*“. Kalbat mąstytojo žodžiais, tikroji meninės kūrybos prasmė – būti aukščiau asmenybės pančių ir aklaviečių, todėl rei-

kia išsivaduoti iš ribotos individualybės, laikinumo ir mirtingumo gniaužtų. *Iš to seka, kad Jungui menininkas, kaip ir pats meno kūrinys, turi būti aiškinamas remiantis menu, o ne paties menininko vidiniais išgyvenimais ar asmeniniais konfliktais.*

Pamatine Jungo metodo idėja, arba tiksliau tariant, menininko ir jo kūrybinės veiklos pažinimo raktu, tampa *archetipinis, arba pirmąkart patirties, simbolių pasaulis*. Taip Jungas savąja antipozityvistine koncepcija tarsi pakylėja meninę kūrybą į aukštesnį lygmenį, kuriame jam svarbiausia iracionali, kiekvienoje žmogaus kūrybos srityje pabrėžiama Dievo

idėja. Arba, Frommo požiūriu, Jungo meninės kūrybos esmė yra paklusti aukštesnėms jėgoms – „nesvarbu, ar vadinšime ją Dievu, ar pašamone“.⁸ Šiame kontekste Jungo metodas gali būti traktuojamas kaip metafizinis, grindžiamas intuityvistiniais, dažnai tradiciškai nerealizuojamais kriterijais, kurie įtvirtina reliatyvistinį požiūrį į meną. Šiomis savo nuostatomis Jungas, peržengdamas ne tik atskirą psichiką gydančios psichosanalizės, bet ir mokslo ribas, persikelia į meno filosofijos pasaulį, kartu tęsdamas romantinės bei iracionalistinės meno filosofijos tradiciją.

MENININĖS KŪRYBOS SUBJEKTO ANALIZĖ

Glaustai aptarę Jungo meno analizės metodą, pereikime prie meninės kūrybos subjekto ir jo kūrybinio potencialo problemų aptarimo. Jungo požiūriu, tam „privalome turėti galvoje visiškai skirtingas kūrinio atradimo galimybes“⁹. Todėl pagal tai, kokios nuostatos – sąmoningos ar nesąmoningos – vyrauja kūrinys, Jungas savo meno filosofijoje išskiria du esmiškai skirtingus menininkų tipus: *psichologinį ir vizionieriškąjį*. Psichologinio tipo menininkas remiasi ir apsiriboja tik gyvenimo išorėje esančiais ir sąmone suvokiamais reiškiniais, emocijomis, individualia patirtimi ir išgyvenimais. Remdamasis savąja psichologine terminija, tokį kūrybos procesą Jungas pavadina *ekstravertišku*. Trumpai kalbant, čia menininkas valdo savo kūrybos procesą ir jo elgesio motyvacijos yra apibrėžiamos ir nuspėjamos. Tačiau būdamas perdėm paviršutiniškas ir sąmoningas toks menas nepriartėja prie autentiškos tikrosios

meno kūrinio prigimties, savo esmės. Bet koks asmeniškumas ir subjektyvumas, kurį gina Freudas, Jungui tėra meno ribojimas, jo suvaržymas, netgi yda. „Menas, – rašo Jungas, – kuris yra tiktai asmeniškasis arba didžiąja dalimi asmeniškasis, nusipelno, kad su juo būtų elgiama si kaip su neuroze“¹⁰. Tad tik siekdami suvokti *ekstravertišką meną*, Jungo manymu, galėtume panaudoti Freudo redukcijos metodą (priežastingumo ryšius).

Antrasis menininko tipas, kurį išskiria Jungas, – tai *vizionieriškojo tipo menininkas*. Šis tipas pasižymi kitokiu, aukštesniu ir gilesniu, t.y. intuityviu, pasaulio regėjimu. Per išorinį sąmone suvokiamos būties sluoksnį jis geba prasiskverbti bei pasinerti į reiškinų esmę – gelminį kolektyvinės sąmonės archetipų pasaulį. Todėl toks kūrybos procesas vadinamas *intravertišku*. Būtent šis vizionieriškojo tipo menininkas tiksliausiai atspindi jungišką psichosanalizės branduolį, jog

„specifinė menininko psichologija, jo kūryba yra ne asmeninis, (tai yra tik savo užslėptų neišsąmonintų norų reiškėjas), o kolektyvinis dalykas“, Jungui menininkas yra „žmogus aukštesne prasme, jis kolektyvinis žmogus, nesąmoningai veikiančios žmonijos sielos reiškėjas ir formuotojas“¹¹.

Vizionieriškojo kūrybos proceso universalumas slypi tame, kad menininkas jau nebegali šio proceso valdyti, čia jau pats menas užvaldo menininką ir paverčia jį instrumentu: „kūryba pati sau kuria prasmę, panaudoja žmogų ir jo asmenines ypatybes savo reikmėms, disponuoja jo galiomis pagal savas taisykles ir kūrinys tampa tuo kuo nori. <.> Kad ir norėdamas, bet autorius nuolankiai paklūsta šiam tarsi svetimam impulsui, jausdamas, kokia stipri yra aukščiau jo iškylanti kūrinio jėga. Jis neidentiškas vaizdinių procesui (priešingai nei psichologinio tipo menininkui), kadangi jis suvokia, kad yra žemiau savojo kūrinio, arba, geriausiu atveju, viename lygyje su juo lyg svetimos valios pavergta asmenybė“.¹² Analogiškas mintis ir nuostatas galime rasti Friedricho Schellingo ir Schopenhauerio, Nietzsche's filosofinėse koncepcijose, kuriose pabrėžiamas menininko kaip genijaus išskirtinumas bei nurodoma iracionali meno prigimtis (nevaldomi žmogaus instinktai) arba kitaip tariant, iracionali valia. Nietzsche's žodžiais, menininkas yra tik instrumentas, kuriuo išreiškiamas *kūrybinio gyvenimo polėkio tapsmas*.

Šie du menininkų tipai parodo, kad Jungui menininkas bet kuriuo atveju nėra visiškai savo kūrinio šeimininkas, nes per jį reiškiasi kur kas gilesni, archajiškesni simboliai ir turiniai. Kita vertus,

svarbu ir tai, kad Jungas, skirtingai nei Freudas, meno kūrinį traktuoja ne vien kaip simptomą. Iš to seka, jog skirtingai nei Freudas, kuris aiškindamas meninę kūrybą sutelkia dėmesį į menininko asmeninę biografiją, išryškindamas *Edipo* komplekso reikšmę meno kūrinio atsiradimui, Jungas apie meninę kūrybą kalba kaip apie autonominį kompleksą, t.y. kaip apie sąmonės kontrolei nepaklūstantį instinktyvų sąmonės turinį. Menininko tikėjimas kūrybos laisve tampa tik paprasčiausia sąmonės iliuzija. Kūrybinės aistros ištakos glūdi ne individualioje menininko sąmonėje ar asmeninėje sąmonėje, o *sąmonės hierarchijai nepavaldžiam autonominiame komplekse* (kolektyvinėje sąmonėje). Jungo žodžiais kalbant, ši *kolektyvinė sąmonė* kyla iš paveldėtos smegenų struktūros ir dvasiniame gyvenime pasirodo mitologinių vaizdinių, simbolių ir motyvų pavidalu.

Taigi kertinis klausimas norint įspėti meninio kūrinio prasmę, anot Jungo, turėtų skambėti taip: *kokį pirmąjį kolektyvinės sąmonės vaizdinį slepia šis meno kūrinio vaizdinys?* Nes būtent *kolektyvinėje sąmonėje* funkcionuoja sąmonės kontrolei nepaklūstantys pirmąpradžiai vaizdiniai – *archetipai*, kurie reguliuoja menininko veiklą bei meninio kūrinio tapsmą.

Todėl, norint visapusiškai suvokti Jungo *kolektyvinės sąmonės* idėją, yra svarbu suvokti ir archetipų prasmę. Mąstytojo nuomone, archetipas pats savaime yra tuščias, formalus elementas, kuriame glūdi prasmės galimybės. Pagrindine sudėtingo archetipų pasaulio apraška Jungo koncepcijoje tampa simboliai, kurie aiškinami kaip sąmonės kalba. Tačiau nereikia klaidingai supras-

ti, jog archetipai – tai tik „nusistovėję mąstymo šablonai“. „Tai dinamiški reiškiniai, pasireiškiantys tokiais spontaniškais kaip instinktai impulsais“.¹³ Tipiškiausiais archetipiniais simboliais mąstytojas laiko sapnuose ir sąmonėje išskylančius ikiistorinių laikų pirmavaizdžius: *anima, animus, motiną, tėvą, seną išminčių, pranašą* ir pan.

Vadinasi, simboline kalba išreiškdamas archetipinius vaizdinius, menininkas sugeba išreikšti tai, kas slypi vidujai mummyse, mūsų sąmonei nepasiekiamoje, bet mus valdančioje asmenybės pusėje. *Simbolis visuomet reiškia daugiau nei jo tiesioginė, akivaizdi reikšmė ir jeigu Freudui meno vaizdiniai buvo vienareikšmiška lytinio instinkto alegorija, tai Jungas iš romantinės tradicijos perėmė ir pabrėžė vaizdiniuose glūdinių simbolių daugireikšmiškumą. Archetipų, pirminių kolektyvinių vaizdinių ir pastarųjų interpretavimo koncepcija Jungas aiškiai stengėsi sušvelninti radikalų savo mokytojo teorijos patologinį seksualumą. Suprasdamas, kad kai kurie klausimai neišvengiamai peržengia psichologijos ribas, Jungas daug atviriau sieja psichoanalizę su filosofija.*

Taigi, nors Jungas, kaip ir Freudas, meninę kūrybą taip pat kildino iš kūrė-

jo sąmonės, tačiau pastarąją jis suvokia kitaip. Kuzmickas pastebi, jog sąmonė, Jungo požiūriu, yra ne seksualinių potraukių buveinė, joje slypi individualios ir kolektyvinės istorinės (tautos, rasės, žmonijos) žmonių patirties pėdsakai, pasižymintys tam tikru struktūriškumu. Tai – *kolektyvinė sąmonė*¹⁴. Sutinkant su šiuo pastebėjimu, teisinga teigti, jog Jungas iškėlė mintį, kad sąmonė nėra vien tik individualių žmogaus instinktų, bet pirmiausia kolektyvinės žmogaus patirties išraiška. Kaip kūnas, Jungo teigimu, turi anatominę milijonus metų besivystančią priešistorę, taip ir psichologinė sistema, kaip žmogiškojo organizmo dalis, savyje talpina tokią ilgą evoliuciją, kurioje galima įžvelgti ankstesnių stadijų pėdsakus. Kolektyvinė sąmonė – tai istorija: tai ir žmogaus asmeninė, ir šeimos, ir bendruomenės ir žmonijos patirtis, kuri turi tiesioginės įtakos žmogaus gyvenimui. Ir nors Jungas išskyrė sąmoningą (psichologiškai pagrįstą) meninį procesą, tačiau į pirmą vietą iškėlė autentišką genijaus kūrybą, kurią laikė iracionaliu, nesąmoningu, nevalingu ir istoriškai nesąlygojamu procesu, kuris atspindi kolektyvinę bendražmogišką patirtį.

MENO KŪRINIO REIKŠMĖ IR MENININKO FUNKCIJOS

Freudo manymu, viena pagrindinių meninės kūrybos funkcijų yra kompensacinė, arba gydomoji, nes ji, išstumdama iš menininko ir iš kitų menu besidominančių žmonių socialiai ir morališkai nepriimtinius troškimus bei impulsus, palaiko individo psichinę pusiausvyrą, išlaisvina jį nuo seksualinės įtampos ir

nepasitenkinimo esama realybe jausmo. Jungas praplečia ir pagilina šią nuostatą išskirdamas tris esmines menininko funkcijas.

Pirmiausia menininkas apibūdinamas kaip *archetipų gaivintojas ir visuomeninės dvasios auklėtojas bei kultūros vertybių puoselėtojas*. Menininkas, pasižymėdamas

išskirtinėmis dvasios savybėmis, užsi-sklandęs savyje sugeba įsigilinti į savo vidinį pasaulį, „*įsiklausyti į dvasios šauksmą ir atrasti tai, apie ką kiti net nenutuokia*“. Jis sugeba „nusileisti“ į sąmonę ir ištraukti iš jos pirmykščius vaizdinius (archetipus), kurie kompensuoja šiuolaikinės dvasios skurdą ir nurodo jos trūkumus. Tad Jungui meno kūrinys yra ne tik svarbus plastinis kolektyvinės sąmonės vaizdinių – archetipų – įforminimas, tačiau pripildydamas archetipines formas įvairiais turiniais, menininkas įgyja ir moralinės atsakomybės, net išpareigojimo aspektą. Menininkas tarsi ugdo žmogaus dvasią, skatina ją apšviesti atgaivindamas meno kūriniais jam būtinas neįsąmonintus vaizdinius. Dėl to yra atskleidžiama pirminė dar embriono užuomazgoje glūdinti asmenybės potencija ir galimybės. „Per meno kūrinį suvokę kolektyvinę sąmonę archetipinėje simbolikoje individas užčiuopia ne tik tai, kas jį vienija su kitais žmonėmis, bet ir pajaučia *Kosminį harmoningumą*. Pasiekti šią nesudrumsčiamą dvasinės pusiausvyros būseną ir yra asmenybės tikslas“. ¹⁵ Arba kitaip tariant, leisti nesąmoningam turiniui surasti kelią į sąmonę ir išvaduoti individą nuo įkalinimo savo paties ribotoje sąmonėje.

Šiame kontekste freidiškas požiūris į meno kūrinį tik kaip sąmonėje slypinčios seksualinės *libido* energijos sublimaciją (t.y. instinktų energijos suvaldymu ir pozityvia jos iškrova) yra gana vienpusiškas. Freudas rašo: „instinktyvūs potraukiai, kuriuos galime vadinti seksualiniais, suvaidina nepaprastai svarbų iki šiol nesuvoktą vaidmenį, sukeldami nervų ir psichikos ligas. Negana to, tie patys

potraukiai prisideda kuriant aukščiausias kultūrinės, meninės, socialinės žmogaus dvasios vertybes“. ¹⁶ Ir toliau: „mes įsitikinę, kad kultūra buvo sukurta, kai spaudžiant gyvybinei būtinybei buvo atsisakyta patenkinti seksualinius potraukius, ir ji (kultūra) kaskart atkuriamą vėl atsiskaitant potraukių tenkinimo bendram labui“. ¹⁷ Jungas šią nuostatą traktuoja ne tik kaip klaidingą žmogaus, bet apskritai ir visos kultūros reiškinį įvertinimą. Šios freidiškos hipotezės „įteisėjimas“ reikėtų savo dieviškosios kilmės užmaršty, dėl ko būtų suduodamas „mirtinas smūgis kultūrai“. Jungo žodžiais kalbant, kultūra taptų tik tuščiu farsu, išstumto seksualumo ligotu rezultatu.

Antroji svarbi menininko funkcija – tai *signalinė arba pranašo funkcija*. Turėdamas galią giliausiai prisiskverbti į kolektyvinės sąmonės paslaptis, menininkas savo misija ir pareiga laiko pirmam pastebėti sąmonėje vykstančius pokyčius ir įspėti apie juos aplinkinius savo kūriniais. Nevalingai ir intuityviai atskleidžiantis savo epochos dvasios paslaptis (t.y. kolektyvinės sąmonės turinius), menininkas kalba kaip tikras pranašas, kuris nuspėja ateities pasikeitimus. „Jis mano, kad kalba pats, nors jo lūpomis kalba pati epochos dvasia, kai jis sako „yra“ vadinasi, taip ir bus“ ¹⁸ – skelbia Jungas.

Ir pagaliau, trečia – meninė kūrybinė veikla savo skaidriausia prasme atskleidžia individo būties esmę – savastį. Ką tai reiškia? Savastis pirmiausia gali būti suvokta kaip mūsų sąmonę ir sąmonę vienijantis pradas. Tai lyg asmenybės atsiribojimas nuo „kaukės“ ir kilimas iš neautentiškos į autentišką būties lygme-

nį. Svarbiausia yra tai, kad *menininkas per kūrybą realizuoja ne tik savo, bet ir visos egzistencijos tikslą – savastį*, ir atveria galimybes vidiniam tobulėjimui. Jungas pagrindžia nuostatą, kad „tik kūrybinėje veikloje, mes, visiškai išskylame į šviesą ir patys tampame pažinūs kaip visuma“.¹⁹ Taigi, Jungas kalbėdamas apie autentiško gyvenimo visuomenėje galimybę, pabrėždamas savikūros idėją kaip pirmykštį pilnatvės atkūrimą ir plėtojimą, prie-

šingai nei Freudas, kuris žmogų įkalina biologiniuose gniaužtuose, individui suteikia viltį priešintis socialinei deformacijai. Būtent kultūrinė ir meninė veikla atskleidžia žmoguje glūdinčią prigimtinę galią, realizuoja jo „dieviškąją prigimtį“. Jungo koncepcijoje išryškėja svarbiausias mąstytojo vertybinis kriterijus – būtent žmogus, kūrėjas, galintis suteikti būčiai aksiologinę prasmę, o tai žymi iracionalistinės filosofijos tęstinumą.

IŠVADOS

Aptarę Jungo meninės kūrybos interpretacijos ypatumus ir išryškinę jos sąsajas su analogiškais idėjomis pirmiausia galime konstatuoti, jog Freudas ir Jungo psichoanalitinės išvalgos savo dėmesiu psichologiniams kūrybos aspektams yra artimos intuityvistinėms meninės kūrybos teorijoms, pratęsiančioms romantikų ir neklasikinės meno filosofijos idėjas. Akivaizdu, kad ir Freudas, ir Jungas, išskeldami sąmonės svarbą, savo psichoanalitinėmis teorijomis oponuoja racionalistinės meno filosofijos tradicijai. Tačiau jei Freudas iracionalių žmogaus sąmonės pasaulį analizuoja remdamasis daugiau apibrėžtais, racionalistiniais – moksliniais (pozityvistiniais) kriterijais, tai Jungas siekia peržengti mokslo ribas ir persikelti į metafizinę intuityvaus pažinimo erdvę. Ant ra – meno kūrinys Freudui vienareikšmiškai susijęs su sąmonėje slypinčios seksualinės *libido* energijos sublimacija, t.y. instinktų energijos suvaldymu ir pozityvia jos iškrova. Jungui meno kūrinys pirmiausia yra kolektyvinės sąmonės vaizdinių – archetipų – įforminimas, ku-

ris atspindi kolektyvinę bendražmogišką patirtį. Trečia – aiškindamas meninę kūrybą Freudas sutelkia dėmesį į užslėptus sąmonės gelmėse biologinius seksualinio pobūdžio motyvus, menininko asmeninę biografiją, jo potyrius, prigimties trūkumus, išryškindamas *Edipo* komplekso reikšmę meno kūrinio atsiradimui. Jungui autentiškas meno kūrinys atsiranda iš kolektyvinės sąmonės gelmių spontaniškai, intuityviai, nepriklausomai nuo asmeninių menininko norų ir išgyvenimų. Ketvirta – Freudas manymu, viena iš pagrindinių meninės kūrybos funkcijų yra *kompensacinė*, arba *gydomoji*, nes ji, išstumdama tiek iš menininko, tiek ir iš kitų menu besidominančių žmonių socialiai ir morališkai nepriimtinius troškimus bei impulsus, palaiko individo psichinę pusiausvyrą, išlaisvina jį nuo seksualinės įtampos ir nepasitenkinimo jausmo. Jungas praplečia ir pagilina šią išvalgą teigdamas, jog meno kūrinys atsiskleidžiantys kolektyvinės sąmonės vaizdiniai įkūnija visos tautos prigimtinių poreikių, kompensuoja šiuolaikinės dvasios skurdą bei nurodo jos trū-

kumus. Menininkas iškyla ne tik kaip archetipų gaivintojas ir pranašas, jis per meninę kūrybą realizuoja ir visos egzistencijos tikslą – *savastį* bei nurodo galimybes vidinio tobulėjimo link. Ir pagaliau tiek Freudo, tiek Jungo nuomone, meno kūrinuose reikia ieškoti užslėptos

simbolinės prasmės. Tačiau jei Freudo simbolis orientuotas į vienpusišką – užslėptą seksualinę reikšmę, arba, kitaip tariant, menas traktuojamas tik kaip simptomas, tai Jungo archetipiniai simboliai nevienareikšmiški, dinamiški, įtvirtinantys reliatyvistinę požiūrį į meną.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Валерий Моисеевич Лейбин. *Психоанализ и философия неопрейдизма*. – Москва: Издательство политической литературы, 1997, с. 107.
- ² Зигмунд Фрейд. *Художник и фантазирование*. – Москва: Издательство “Республика”, 1995, с. 218.
- ³ Carl Gustav Jung. Analitinė psichologija ir pasaulėžiūra. // *Psichoanalizė ir filosofija: rinktinė*. – Vilnius: Pradai, 1999, p. 22.
- ⁴ Сергей Аверинцев. Аналитическая психология К. Г. Юнга и закономерности творческой фантазий. // *Вопросы и литература*, 1970, но. 3, с. 121.
- ⁵ Antanas Andrijauskas. Carl Gustav Jung: gyvenimo ir mąstysenos trajektorijos. // *C. G. Jung. Psichoanalizė ir filosofija: rinktinė*. – Vilnius: Pradai, 1999, p. 380.
- ⁶ Carl Gustav Jung. Apie analitinės psichologijos ir poetinės kūrybos santykį. // *Psichoanalizė ir filosofija: rinktinė*. – Vilnius: Pradai, 1999, p. 50.
- ⁷ Ten pat, p. 53.
- ⁸ Erich Fromm. *Psichoanalizė ir religija*. – Vilnius: Mintis, 1981, p. 37.
- ⁹ Carl Gustav Jung. *Apie analitinės psichologijos ir poetinės kūrybos santykį*, p. 53.
- ¹⁰ Carl Gustav Jung. Rašytojas. // *Grožio kontūrai. Iš XX a. užsienio estetikos*. – Vilnius: Mintis, 1980, p. 182.
- ¹¹ Ten pat, p. 182.
- ¹² Carl Gustav Jung. *Apie analitinės psichologijos ir poetinės kūrybos santykį*, p. 54.
- ¹³ Юнг Карл Густав. К вопросу о подсознании. // *Человек и его символы*. – Москва: Университетская книга, 1997, с. 75.
- ¹⁴ Bronius Kuzmickas. Dabartinės estetikos bruožai. // *Grožio kontūrai. Iš XXa. užsienio estetikos*. – Vilnius: Mintis, 1980, p. 18.
- ¹⁵ Carl Gustav Jung. Ulisas. // *C. G. Jung. Psichoanalizė ir filosofija: rinktinė*. – Vilnius, Pradai, 1999, p. 64.
- ¹⁶ Sigmund Freud. *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos*. – Vilnius: Vaga, 1999, p. 18.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Carl Gustav Jung. *Ulisas*, p. 83.
- ¹⁹ Carl Gustav Jung. *Analitinė psichologija ir pasaulėžiūra*, p. 42.